UNIWERSYTET WARSZAWSKI
Wydział Prawa i Administracji

WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI
IUS SUUM CUIQUE

Małopole, dnia 18 lipca 2022 roku

dr hab. Bogusław Lackoroński
Katedra Prawa Cywilnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Warszawski

Recenzja
rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Marii Sajkowskiej pt.: „Zarzut przedawnienia i uwzględnianie z urzędu upływu terminu przedawnienia w polskim prawie cywilnym" przygotowanej pod kierunkiem promotora – prof. ucz. dra hab. Jerzego Krzynówka

Podstawa prawna sporządzenia recenzji
Recenzja została sporządzona w związku z powołaniem przez Radę Naukową Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie uchwałą z dnia 24 marca 2022 roku, 27/2022/RD do pełnienia funkcji recenzenta w przewodzie doktorskim Pani mgr Magdaleny Marii Sajkowskiej w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie nauki prawne.

Zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (t.j. Dz. U. z 2017 roku, poz. 1789) – dalej: „u.s.n." mającym zastosowanie w niniejszym przewodzie doktorskim na podstawie art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 roku przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 roku, poz. 1669), recenzent ocenia, czy **rozprawa doktorska stanowi** oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, **wykazuje** ogólną wiedzę teoretyczną kandydata (doktoranta) oraz **wykazuje** jego umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Ustawowe kryteria uzasadniające uzyskanie stopnia doktora dzielą się na formalne i materialne.

Kryteria formalne wskazane w art. 12 u.s.n. stanowią: posiadanie tytułu zawodowego magistra, zdane egzaminy doktorskie, przedstawiona i obroniona rozprawa doktorska. Spełnienie tych kryteriów przez kandydatkę nie podlega ocenie recenzenta w przewodzie doktorskim, którego uwaga koncentruje się na ocenie rozprawy doktorskiej z punktu widzenia kryteriów materialnych.

Kryteria materialne, z punktu widzenia których recenzent ocenia rozprawę doktorską przedstawioną przez Panią mgr Magdalenę Marię Sajkowską, są spełnione, **jeśli stanowi ona oryginalne** rozwiązanie problemu naukowego (wynikającego z tezy głównej lub tez szczegółowych), **dowodzi ogólnej** wiedzy teoretycznej doktorantki oraz jej **umiejętności**

ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
tel.: (22) 55 20 472, (22) 55 24 320
e-mail: b.lackoronski@wpia.uw.edu.pl

samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Ocena rozprawy doktorskiej z punktu widzenia kryteriów materialnych stanowi zasadniczy cel niniejszej recenzji.

Przedmiot recenzji

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska przedłożona przez Panią mgr Magdalenę Marię Sajkowską pt. „Zarzut przedawnienia i uwzględnianie z urzędu upływu terminu przedawnienia w polskim prawie cywilnym" składająca się z 336 ponumerowanych stron, w tym spisu treści, wykazu skrótów oraz bibliografii obejmującej wykaz literatury, orzecznictwa i innych źródeł wykorzystanych w recenzowanej rozprawie.

Hipotezy rozprawy doktorskiej

Rozważania zawarte w recenzowanej rozprawie koncentrują się wokół „sposobów uwzględniania upływu terminu przedawnienia". Ze wstępu recenzowanej rozprawy wynika, że jednym z jej głównych celów jest uzupełnienie dorobku polskiej doktryny prawa cywilnego dotyczącego tytułowego zagadnienia o przedstawienie go z perspektywy historycznej oraz prawnoporównawczej (s. 24). Zagadnieniom tym poświęcona jest rzeczywiście istotna część rozprawy.

Autorka recenzowanej rozprawy trafnie obrała jako główny przedmiot swoich rozważań (s. 16) zmianę przepisów k.c. dotyczących przedawnienia wprowadzoną ustawą z dnia 13 kwietnia 2018 roku o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. z 2018 roku, poz. 1104 (dalej: „ZmKC 2018"). Jednym z celów i skutków ZmKC 2018 jest bowiem istotna zmiana sposobu uwzględniania upływu terminu przedawnienia roszczeń przysługujących przeciwko konsumentom. W jej wyniku doszło do wprowadzenia różnic w sposobie uwzględniania upływu terminu przedawnienia roszczeń przysługujących przeciwko konsumentom oraz wszystkich innych roszczeń. Wprowadzone różnice opierają się na kryteriach podmiotowych, od których generalne odejście nastąpiło w wyniku wejścia w życie ustawy z dnia 28 lipca 1990 roku o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Dz. U. z 1990 roku, Nr 55, poz. 321 ze zm (dalej: „ZmKC 1990"). Autorka recenzowanej rozprawy trafnie postrzega ZmKC 2018 przywracającą dualizm w sposobie uwzględniania upływu terminu przedawnienia jako zasadniczą zmianę regulacji przedawnienia roszczeń ukształtowanej ZmKC 1990.

Główne hipotezy badawcze recenzowanej rozprawy wydają się sprowadzać do **trzech kwestii, czy zmiana** sposobu uwzględnienia upływu terminu przedawnienia względem roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi jest rozwiązaniem **spójnym systemowo, czy zmiana ta** w znacznej mierze **poprawia sytuację** dłużnika-**konsumenta** oraz **czy stanowi ona** czynnik **pozytywnie wpływający na stabilność i pewność** stosunków społecznych. Autorka stawia tezę, że na powyższe pytania badawcze można udzielić odpowiedzi twierdzących (s. 18).

Sposób sformułowania i liczba tez recenzowanej rozprawy nie nasuwa zastrzeżeń. Hipotez ani tez w rozprawie doktorskiej nie musi być wiele. Nie liczba, lecz ich doniosłość mają przesądzające znaczenie. Ogólnie sformułowane tezy rozprawy doktorskiej nie muszą być podzielone na tezy bardziej szczegółowe, wyznaczające zakres i kolejność rozważań zawartych w poszczególnych miejscach pracy. Wymagają one jednak dużej samodyscypliny i sprawności w prowadzeniu wywodu w taki sposób, aby wyczerpująco omówić zagadnienia szczegółowe w takich miejscach, aby dotyczące ich rozstrzygnięcia mogły stanowić punkt wyjścia dla dalszych rozważań z jednej strony i cały czas pozostawały w związku z aktualnie opracowywaną tezą z drugiej strony.

Zastrzeżenia budzi niewielki wpływ wyżej wskazanych tez na sposób prowadzenia wywodu w recenzowanej rozprawie oraz brak w zakończeniu jednoznacznego stanowiska odnośnie do objętych nimi kwestii. Autorka zajmuje jasne i jednoznaczne stanowisko jedynie odnośnie do tezy dotyczącej wpływu ZmKC 2018 na sytuację prawną dłużnika-konsumenta (s. 265). W kwestii wpływu ZmKC 2018 na pewność i stabilność stosunków społecznych stanowisko Autorki jest niejasne. Z jednej bowiem strony wskazuje ona, że celem ZmKC 2018 było „osiągnięcie w wyższym stopniu stabilności oraz pewności stosunków społecznych", a z drugiej strony wskazuje, że regulacja mająca służyć temu celowi jest zawarta w enigmatycznej formule (s. 264). Nie wiadomo zatem, jaka jest ostateczna ocena Autorki tej „enigmatycznej formuły" zawartej w art. 117 § 2^1 k.c., która rodzi niepewność w procesie jej stosowania zwłaszcza, jeśli uwzględni się brzmienie art. 117^1 k.c. Nie wiadomo, czy gwarantuje ona pewność i stabilność, czy też nie. Trudności sprawia ustalenie w zakończeniu recenzowanej rozprawy stanowiska Autorki odnośnie do tezy o spójności systemowej ZmKC 2018. Nie są bowiem wyraźnie wskazane elementy systemu, które stanowią punkt odniesienia w rozważaniach dotyczących tej tezy i nie sposób też jednoznacznie ustalić ostatecznego stanowiska Autorki w tej kwestii.

Hipotezy i tezy zostały zrekonstruowane nie tylko na podstawie wstępu recenzowanej rozprawy, lecz również w świetle przedmiotu rozważań zawartych w jej dalszych częściach.

Wybór tematu rozprawy doktorskiej

Wybór tematu recenzowanej rozprawy należy przyjąć z uznaniem. Wprowadzenie dualizmu w sposobie uwzględniania upływu terminu przedawnienia nastąpiło za pomocą budzącego istotne wątpliwości art. 117 § 2^1 k.c., w myśl którego po upływie terminu przedawnienia nie można domagać się zaspokojenia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi. Formuła ta *prima facie* wydaje się być bliższa systemowi prekluzji, którego istotą jest wygasanie praw podmiotowych wskutek upływu czasu i z tego powodu można podawać w wątpliwość jej spójność z instytucją przedawnienia. Głębsza refleksja nad powyżej powołanym przepisem pozwala usunąć powstające na jego tle wątpliwości w drodze wykładni. Pomaga w tym fakt, że

w art. 117 § 2^1 k.c. ustawodawca nie użył formuły: „nie można dochodzić roszczenia", lecz formuły: „nie można domagać się zaspokojenia roszczenia". W konsekwencji, art. 117 § 2^1 k.c. nie powinien stanowić podstawy do wniosku, że wskutek upływu terminu przedawnienia roszczenie przeciwko konsumentowi wygasa i z tego powodu definitywnie nie może być ono dochodzone przed sądem, który powinien uwzględniać ten skutek z urzędu, co jest charakterystyczne dla systemu prekluzji. Przepis art. 117 § 2^1 k.c. zwłaszcza z uwzględnieniem pozostającego z nim w ścisłym związku art. 117^1 k.c. pozwala na stwierdzenie, że zawarta w nim regulacja wprowadza szczególny – w świetle dotychczasowego stanu prawnego – sposób uwzględniania przedawnienia w odniesieniu do roszczeń przeciwko konsumentom.

Powyższe wskazuje, że temat recenzowanej rozprawy został wybrany trafnie. Pozwala on bowiem na sformułowanie problemu naukowego, zaproponowanie jego oryginalnego rozwiązania, jak również na wykazanie ogólnej wiedzy teoretycznej doktorantki oraz jej umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Recenzowana rozprawa może przyczynić się do uzupełnienia dotychczasowych rozważań poświęconych temu zagadnieniu, a w szczególności wskazania argumentów przemawiających za różnymi, możliwymi sposobami wykładni obecnie obowiązującej regulacji prawnej dotyczącej skutków przedawnienia.

Ujęcie tematu, a zarazem tytułu, recenzowanej rozprawy nasuwa pewne zastrzeżenia o charakterze redakcyjnym. Redakcja tytułu rozprawy doktorskiej nie jest przedmiotem precyzyjnych regulacji. Powszechnie jednak przyjmuje się, że tytuł rozprawy powinien być z jednej strony zwięzły, a z drugiej komunikatywny. Z tego powodu nie powinien on obejmować zbędnych słów, a jednocześnie informować odbiorców o zasadniczym przedmiocie opatrzonych nim rozważań. Wydaje się, że bez szkody dla wyżej wskazanych funkcji tytułu można byłoby go sformułować znacznie krócej jako: Skutki przedawnienia. Tak sformułowany tytuł obejmuje zarówno przedawnienie uwzględniane na zarzut, jak i z urzędu. Opcjonalnie tytuł ten mógłby zostać uzupełniony o wskazanie ograniczające zakres rozważań do polskiego prawa cywilnego. Ze względu jednak no to, że aktualne ujęcie tytułu nie nasuwa istotnych zastrzeżeń merytorycznych, jego aktualne brzmienie – choć budzące wyżej wskazane zastrzeżenia – mieści się w ramach autonomii naukowej Autorki.

Zdarza się, że nie do końca prawidłowe ujęcie tematu rozprawy doktorskiej nie ma negatywnego wpływu na strukturę pracy, czy zakres poruszanych w niej zagadnień. Niestety w przypadku recenzowanej rozprawy położenie w jej temacie akcentu na zarzut przedawnienia i uwzględnianie przedawnienia z urzędu spowodowało, że w jej strukturze zabrakło wyodrębnienia rozważań dotyczących skutków samego upływu terminu przedawnienia, których dogłębna analiza jest kluczową kwestią wstępną dla tytułowych zagadnień.

Zakres analizy zawartej w rozprawie doktorskiej

Zakres analizy zawartej w rozprawie doktorskiej jest zdeterminowany jej tematem. Poruszane w niej zagadnienia pozostają z nim w bezpośrednim związku. Ze względu na to, że w obecnie obowiązującej regulacji skutków przedawnienia można zaobserwować reminiscencje rozwiązań legislacyjnych stosowanych przez polskiego ustawodawcę w przeszłości oraz w ustawodawstwach obcych, Autorka trafnie poświęca wiele uwagi analizie skutków przedawnienia z perspektywy historycznej i komparatystycznej.

W części recenzowanej rozprawy obejmującej rozdziały I i II, w których Autorka wprowadza odbiorcę do analizy tytułowych zagadnień, brakuje umiejscowienia przedawnienia i jego skutków w szerszym kontekście niezwykle istotnym z prywatnoprawnego punktu widzenia – ochrony praw podmiotowych i jej granic. Temat recenzowanej rozprawy wymagał szerszego i bardziej pogłębionego rozważenia w jasno wyodrębnionym rozdziale relacji pomiędzy instytucją przedawnienia, w szczególności regulacją jego skutków, a ochroną roszczeń majątkowych i jej czasowymi granicami. Autorka w wielu miejscach recenzowanej rozprawy zauważa wpływ zmian wprowadzonych ZmKC 2018 na pozycję prawną wierzyciela uprawnionego do dochodzenia roszczenia i dłużnika, który wskutek przedawnienia może uniknąć konieczności jego zaspokojenia (w szczególności s. 158-159) i ocenia go pozytywnie. Ocena w tym zakresie jest jednak w przeważającej mierze poprzedzona rozważeniem i uwzględnieniem perspektywy dłużniczej. Perspektywa dłużnicza narzuca się w analizie instytucji przedawnienia, która jest jednak niepełna, jeśli w dostatecznym stopniu nie uwzględnia perspektywy wierzyciela.

W recenzowanej rozprawie w niewystarczającym stopniu została uwzględniona perspektywa wierzyciela i zasadnicza funkcja prawa prywatnego, jaką jest zapewnienie ochrony prawom podmiotowym i możliwości ustalenia, a nie uniknięcia, odpowiedzialności z tytułu naruszenia praw podmiotowych – niezaspokojenia roszczenia. Nie chodzi przy tym o rozważenie skutków przedawnienia jedynie w związku z zasadą *pacta sunt servanda,* uznawaną za jedną z fundamentalnych zasad prawa zobowiązań, lecz o przekrojową refleksję nad skutkami przedawnienia w odniesieniu do roszczeń majątkowych występujących również w innych działach prawa cywilnego. Niezwykle interesujące w tym zakresie wydaje się rozważenie z punktu widzenia teorii praw podmiotowych zakresu autonomii przysługującej uprawnionym do dochodzenia roszczeń odnośnie do wpływania na ich zaskarżalność, co może następować poprzez zmiany terminu wymagalności oraz przysługującej zobowiązanym do zaspokojenia roszczeń w odniesieniu do zrzeczenia się zarzutu przedawnienia. Istotnym punktem odniesienia w rozważaniach dotyczących tego zagadnienia powinna być analiza relacji pomiędzy ochroną praw majątkowych i przedawnieniem z konstytucyjnego punktu widzenia. Przedawnienie nie jest bezpośrednim przedmiotem regulacji konstytucyjnej. Było ono jednak przedmiotem

orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego jako jeden z istotnych wyznaczników skuteczności ochrony praw podmiotowych (por. w szczególności wyrok TK z dnia 25 maja 1999 roku, SK 9/98 i wyrok TK z dnia 1 września 2006 roku, SK 14/05). Wydaje się, że w tym miejscu powinny też znaleźć się rozważania obecnie zawarte w rozdziale IV 3.1. dotyczące oceny konstytucyjności regulacji przedawnienia roszczeń przeciwko konsumentom. Powinny one być umiejscowione w kontekście szerszej analizy konstytucyjności przedawnienia roszczeń w ogóle. Autorka na s. 217. recenzowanej rozprawy trafnie zauważa istotne znaczenie kontekstu konstytucyjnego dla rozważań z zakresu prawa prywatnego. W niedostatecznym stopniu w recenzowanej pracy wdraża tę obserwację.

Z rozważań zawartych w recenzowanej rozprawie wynika, że Autorka poświęcając uwagę głównie – co naturalne – tytułowym skutkom przedawnienia oraz ich uwzględnianiu zauważa, że poszczególne elementy składające się na instytucję przedawnienia stanowią swoiste naczynia połączone i wszystkie one powinny być uwzględniane przy ocenie zmian dotyczących jednego z nich. Nie można jednak przy tym pomijać, że instytucja przedawnienia stanowi jeden z istotnych elementów jednego z fundamentalnych zagadnień prawa prywatnego, jakim jest ochrona praw podmiotowych, którego nie można tracić z pola widzenia, analizując przedawnienie i wprowadzane w nim zmiany, nawet jeśli dotyczą one jedynie wybranych jego elementów takich jak sposób powstawania i uwzględniania skutków przedawnienia, czy długość jego terminów.

Na uznanie zasługuje katalog zagadnień szczegółowych, które Autorka rozprawy uznała za istotne dla pełnego rozważenia skutków przedawnienia w odniesieniu do roszczeń przeciwko konsumentom i wszystkich pozostałych roszczeń. Autorka trafnie poświęciła sporo uwagi chwili, w której dochodzi do rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia, chwili powstania skutków przedawnienia, sposobom uwzględnienia skutków przedawnienia, jak również znaczeniu zrzeczenia się zarzutu przedawnienia dla sposobu wykładni poszczególnych elementów regulacji przedawnienia. Na uznanie zasługuje odnotowanie przez Autorkę znaczenia zasad postępowania cywilnego w procesie weryfikacji możliwych hipotez dotyczących interpretacji regulacji przedawnienia roszczeń przeciwko konsumentom. Interesujące są również spostrzeżenia Autorki dotyczące zakresu przedmiotowego regulacji zawartej w art. 117 § 2^1 k.c. oraz art. 117^1 k.c.

Konkludując ten fragment oceny, należy stwierdzić, że sposób ukształtowania zakresu analizowanych w recenzowanej rozprawie zagadnień wymaga uzupełnienia o wskazane powyżej elementy.

Struktura rozprawy doktorskiej

Recenzowana praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych i zakończenia. Obejmuje ona również niezbędne części techniczno-redakcyjne w postaci spisu treści, wykazu skrótów oraz bibliografii.

W strukturze pracy można wyróżnić dwie zasadnicze części. Nie zostały one formalnie wyodrębnione przez Autorkę, lecz dają się wyróżnić z merytorycznego punktu widzenia. W pierwszej – Autorka formułuje tezy oraz rozważa zagadnienia wstępne w tym w szczególności skutki przedawnienia w ujęciu historycznych i komparatystycznym, a w drugiej części zawarte są rozważania dotyczące skutków przedawnienia w świetle obecnie obowiązującej regulacji ukształtowanej ZmKC 2018.

W ramach pierwszej części Autorka prezentuje rozwiązania stosowane w przeszłości przez polskiego ustawodawcę oraz stosowane przez ustawodawców w państwach obcych odnośnie do powstania skutków przedawnienia i sposobów ich uwzględniania. Autorka wyodrębniła rozważania prawnoporównawcze i zamieściła w osobnym rozdziale, co jest dopuszczalne, chociaż współcześnie w naukach prawnych preferuje się stosowanie metody komparatystycznej równoległej polegającej na formułowaniu i umieszczaniu uwag prawnoporównawczych w strukturze wywodu dotyczącego porządku prawnego będącego głównym przedmiotem analizy i rozważań.

Prima facie zaskakujące jest, że rozważania dotyczące przedawnienia w prawie rzymskim nie znajdują się w rozdziale poświęconym przedawnieniu z perspektywy historycznej, lecz zostały zamieszczone w rozdziale, którego głównym przedmiotem są zagadnienia prawnoporównawcze. Autorka trafnie antycypując to zaskoczenie czytelnika wyjaśnia na s. 90. powód umiejscowienia rozważań dotyczących przedawnienia w prawie rzymskim w rozdziale prawnoporównawczym. Jest nim jak należy rozumieć bezpośrednia recepcja prawa rzymskiego w systemach prawnych, z których wywodzą się instytucje i konkretne rozwiązania legislacyjne przyjęte przez polskiego ustawodawcę. Autorka wskazuje, że powyższy zabieg był niezbędny do zapewnienia ciągłości wywodu zawartego w rozdziale prawnoporównawczym. Należy jednak zauważyć, że w analizie ściśle prawnoporównawczej Autorka nie odwołuje się do uwag – bardzo interesujących – dotyczących przedawnienia w prawie rzymskim. W konsekwencji, umiejscowienie rozważań dotyczących przedawnienia w prawie rzymskim nie pozostaje w ścisłym związku z analizami komparatystycznymi dotyczącymi współcześnie stosowanych rozwiązań w referencyjnych systemach prawnych, co oznacza że bez szkody dla ciągłości wywodu mogły one znaleźć się w rozdziale dotyczącym przedawnienia w perspektywie historycznej. Fakt, że prawo rzymskie oddziaływało na prawo polskie w sposób pośredni poprzez konstrukcje przyjęte w kodyfikacjach obowiązujących na ziemiach polskich po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku nie stanowi przeszkody do umieszczenia dotyczących

go uwag w rozdziale poświęconym polskim regulacjom przedawnienia obowiązującym w przeszłości.

W drugiej nieco bardziej rozbudowanej i szczegółowej części recenzowanej pracy Autorka poddaje analizie osobno skutki przedawnienia uwzględnianego na zarzut oraz z urzędu. Analiza skutków przedawnienia uwzględnianego na zarzut obejmuje rozważania dotyczące skutków przedawnienia niezależnych od podniesienia zarzutu oraz samego zarzutu przedawnienia (jego powstania, podniesienia, zrzeczenia się oraz nadużycia) i skutków jego podniesienia. Analiza skutków przedawnienia uwzględnianego z urzędu obejmuje rozważania dotyczące przyczyn i celów wprowadzenia art. 117 § 2^1 k.c. i art. 117^1 k.c. rekonstruowanych ze szczególnym uwzględnieniem uzasadnienia projektu ZmKC 2018, wpływu wejścia w życie tych przepisów na możliwość zrzeczenia się zarzutu przedawnienia przez konsumenta, przedmiotowego zakresu zastosowania powołanych przepisów (tj. zakresu znaczeniowego pojęcia „roszczenia przeciwko konsumentowi") oraz regulacji umożliwiającej sądowi na nieuwzględnienie zarzutu przedawnienia roszczenia przeciwko konsumentowi.

Struktura pracy nasuwa pewne zastrzeżenia.

Po pierwsze, nie są w niej wyodrębnione w osobnym rozdziale rozważania dotyczące przedawnienia jako jednego z wyznaczników skuteczności ochrony praw podmiotowych pozwalające na umiejscowienie przedawnienia w systemie prawa w ogóle, a w szczególności w systemie prawa prywatnego i zbadanie z konstytucyjnego punktu widzenia relacji pomiędzy ochroną uprawnionych do dochodzenia roszczeń majątkowych (wierzycieli) i ochroną beneficjentów instytucji przedawnienia (dłużników). Wydaje się, że mogłoby to być odpowiednie miejsce również dla analizy natury prawa podmiotowego, jakim jest roszczenie majątkowe – przedmiot przedawnienia, jego cech, a w szczególności zaskarżalności, której bardziej pogłębiona analiza nie tylko z punktu widzenia prawa materialnego, lecz również prawa procesowego mogłaby przyczynić się do poszerzenia bazy argumentów uwzględnianych w dyskusji na temat zrzeczenia się zarzutu przedawnienia budzącego wątpliwości w odniesieniu do roszczeń przeciwko konsumentom. Analiza zrzeczenia się zarzutu przedawnienia w takim kontekście pozwoliłaby spojrzeć na tę czynność jako ukierunkowaną na przywrócenie roszczeniu jego istotnej cechy, którą jest zaskarżalność, co może mieć wpływ na ocenę odnośnie do zakresu autonomii umożliwiającej jej dokonywanie.

Po drugie, brakuje w strukturze pracy odrębnego rozdziału, w którym są rozważone zagadnienia wspólne dla przedawnienia bez względu na to, w jaki sposób powstają i uwzględniane są jego skutki. Należą do nich w szczególności zasady liczenia terminu przedawnienia, ustalenie początku biegu terminu przedawnienia, wyznaczenie czasowego zakresu zastosowania przedawnienia oraz skutki samego upływu terminu przedawnienia. Dotkliwy jest zwłaszcza

brak osobnego podrozdziału poświęconego skutkom samego upływu terminu przedawnienia i rozważeniu ich w kontekście poglądów o zobowiązaniach naturalnych. Zamieszczenie tych rozważań w istotnej mierze w podrozdziale poświęconym momentowi podniesienia zarzutu przedawnienia jest niezrozumiałe i stanowi błąd warsztatowy. W jego wyniku trudno jest odnaleźć w strukturze recenzowanej rozprawy miejsce, w którym są rozważane jedne z istotniejszych zagadnień.

Rozważania dotyczące zagadnień wspólnych dla przedawnienia bez względu na to, w jaki sposób uwzględniane są jego skutki, są obecnie zawarte w rozdziale poświęconym jedynie skutkom przedawnienia uwzględnianym na zarzut. Trudno jest uznać taki zabieg za prawidłowy i uzasadniony.

Jak zasygnalizowano powyżej wśród zagadnień, które mogłyby być poruszone w rozdziale dotyczącym zagadnień wspólnych dla przedawnienia bez względu na to, w jaki sposób uwzględniane są jego skutki, powinny znaleźć się również rozważania dotyczące zobowiązań naturalnych w ogóle, a w szczególności cech tych zobowiązań, które mogą stanowić punkt wyjścia przy rozstrzyganiu istotnej w kontekście tematu recenzowanej rozprawy kwestii naturalizacji zobowiązania obejmującego przedawnione roszczenie (momentu, w którym do niej dochodzi, jej ewentualnej przejściowości i definitywności).

Istotnym mankamentem struktury recenzowanej pracy jest brak cząstkowych podsumowań rozważań zawartych w poszczególnych rozdziałach. Ta strukturalna wada utrudnia lekturę recenzowanej rozprawy, a zwłaszcza ustalenie jakie jest stanowisko Autorki w kwestiach rozważanych w poszczególnych rozdziałach, które są następnie punktem wyjścia lub podstawą dalszych rozważań oraz – jak można przypuszczać – mogła stanowić przyczynę braku widocznego podporządkowania toku i struktury wywodu procesowi weryfikacji postawionych we wstępie tez.

Tytuły poszczególnych rozdziałów są zasadniczo komunikatywne i adekwatne do ich treści. Zastrzeżenia budzi tytuł podrozdziału 1. w rozdziale III: „Problemy systematyzacyjne i interpretacyjne związane z art. 117 § 2 k.c.". Wydaje się, że rozdział ten odnosi się przede wszystkim do skutków samego upływu terminu przedawnienia rozpatrywanych nie tylko z punktu widzenia przepisów o przedawnieniu, lecz również o potrąceniu i nienależnym świadczeniu. Jego tytuł powinien nawiązywać do rozważanych w nim zagadnień. Analogiczne zastrzeżenia budzi tytuł podrozdziału 2.1.1. w rozdziale III., którego treść odnosi się do biegu terminu przedawnienia, a nie do zasad liczenia terminu przedawnienia.

Metodologia badań doktorskich
Dobór i sposób zastosowania w recenzowanej rozprawie metod badawczych nie nasuwa zastrzeżeń. Dominuje adekwatna do tematu rozprawy metoda formalno-dogmatyczna.

Ze względu na to, że analizowana w recenzowanej rozprawie regulacja zawiera klauzule generalne, rekonstrukcja sposobu ich interpretacji i oddziaływania na rozstrzygnięcia w poszczególnych rodzajach stanów faktycznych wymagała analizy dostępnych orzeczeń sądowych (sądów powszechnych i Sądu Najwyższego). Autorka poddała analizie w recenzowanej rozprawie znaczną grupę orzeczeń różnych organów władzy sądowniczej w tym w szczególności zarówno Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, jak i sądów powszechnych.

W pierwszej części rozważań, które poświęcone są rozwiązaniom legislacyjnym dotyczącym skutków przedawnienia stosowanym w prawie rzymskim i w przeszłości przez polskiego ustawodawcę dominuje metoda historycznoprawna. Prezentacja rozwiązań stosowanych przez ustawodawców państw obcych została przygotowana przy użyciu metody prawnoporównawczej. Metoda prawnoporównawcza została zastosowana w osobnym rozdziale obejmującym prezentację rozwiązań legislacyjnych dotyczących najważniejszych zagadnień związanych z tematem recenzowanej pracy. Niestety wysiłek włożony w przeprowadzenie badań prawnoporównawczych został w niewielkim zakresie wykorzystany w dalszych rozważaniach dotyczących polskiego prawa prywatnego. Z uznaniem należy natomiast odnotować, że w zakończeniu recenzowanej rozprawy znajdują się w pewnym zakresie nawiązania do obserwacji poczynionych w rozdziale komparatystycznym (s. 262-263).

Zalety rozprawy doktorskiej
Zaletą recenzowanej rozprawy doktorskiej jest niewątpliwie jej pierwsza część obejmująca rozważania prowadzone z perspektywy historycznej oraz komparatystycznej. Są one uporządkowane i udokumentowane odwołaniami do interesujących pozycji bibliograficznych. Powyżej wskazane zastrzeżenia dotyczące tej części mają charakter formalny. Można jedynie powtórzyć, że niestety w niewielkim zakresie trud włożony w przygotowanie tej części recenzowanej rozprawy został wykorzystany w dalszych analizach i rozważaniach dotyczących skutków przedawnienia w świetle obecnie obowiązującej polskiej regulacji.

Z zastrzeżeniem powyższych i dalszych uwag odnośnie do możliwych i koniecznych uzupełnień zakresu rozważań zawartych w recenzowanej rozprawie, szczegółowe zagadnienia, które zostały poddane analizie w rozdziale III i IV zostały trafnie dobrane przez Autorkę. Pozostają one w ścisłym związku z głównym tematem recenzowanej rozprawy i postawionymi w jej wstępie tezami.

Ważne w kontekście tematu recenzowanej rozprawy oraz interesujące są te jej części, które poświęcone są naturze zarzutu przedawnienia oraz charakterowi prawnemu zrzeczenia się zarzutu przedawnienia. Poruszane w nich zagadnienia dowodzą świadomości Autorki, że przedawnienie i jego skutki powinny być analizowane nie tylko z punktu widzenia regulacji materialnoprawnej, lecz również procesowej. Wydaje się, że największy potencjał teoretyczny i praktyczny mają te fragmenty rozprawy, które poświęcone są właśnie tym zagadnieniom. Odnoszą się one zarazem do stosunkowo najmniej zbadanych kwestii z zakresu przedawnienia roszczeń.

Do zalet należy również zaliczyć skrupulatność Autorki w rekonstruowaniu intencji ustawodawcy i uwzględnianiu jej przy wykładni regulacji ukształtowanej w wyniku ZmKC 2018. Wiele miejsca Autorka poświęca na analizę materiałów z postępowania ustawodawczego. Odwoływanie się do materiałów z postępowania ustawodawczego, w tym w szczególności do uzasadnień projektów ustaw jest jednym ze sposobów ustalania intencji ustawodawcy uwzględnianej przy dokonywaniu wykładni przepisów prawa. Należy jednak podkreślić – co wydaje się oczywiste – że uzasadnienie projektu ustawy może być użyteczne w procesie jej wykładni, ale nie zawsze ma ono charakter przesądzający i nie powinno ono uzasadniać przyjmowania takiej interpretacji przepisów, która nie da się pogodzić z ich brzmieniem. Ze względu na to, że uzasadnienie projektu ustawy nie jest dostosowywane do zmian wprowadzanych w trakcie postępowania ustawodawczego, należy podchodzić do materiałów z tego postępowania w sposób krytyczny. Należy pamiętać, że przedmiotem wykładni jest zasadniczo przepis prawny, a nie uzasadnienie projektu ustawy.

Należy podkreślić, że Autorka recenzowanej rozprawy trafnie przyjmuje, że odwołanie podniesionego zarzutu przedawnienia można interpretować jako zrzeczenie się tego zarzutu (s. 156). Wydaje się, że Autorka analogicznie traktuje spełnienie świadczenia czyniącego zadość przedawnionemu roszczeniu, mimo wcześniej podniesionego zarzutu przedawnienia. Trafnie też Autorka przyjmuje za M. Pyziak-Szafnicką, że częściowe spełnienie świadczenia nie zawsze oznacza *per se* zrzeczenie się zarzutu przedawnienia i należy w tym względzie szczególnie skrupulatnie badać wolę dłużnika (s. 183). Trafne jest również stanowisko Autorki odnośnie do tego, że wywodzony z art. 117 § 2^1 k.c. obowiązek uwzględniania z urzędu przedawnienia roszczeń przysługujących przeciwko konsumentom obciąża sąd wtedy, gdy z faktów, które mogą być uznane w określonej sprawie za podstawę rozstrzygania wynika, iż termin przedawnienia upłynął (por. w szczególności s. 235-241). Bardzo interesujące są też rozważania dotyczące oświadczenia konsumenta zmierzającego do uniemożliwienia sądowi uwzględnienia przedawnienia i jego skutków z urzędu (s. 248 i n.).

Uwagi polemiczne i krytyczne

W pewnych kwestiach recenzowana rozprawa i zawarte w niej stwierdzenia budzą wątpliwości i skłaniają do polemiki. Przyczyną niektórych zastrzeżeń jest niekiedy sposób ujęcia poszczególnych zagadnień lub ich rozstrzygnięć. Ramy recenzji nie pozwalają na poświęcenie jednakowej uwagi wszystkim zastrzeżeniom i dlatego poniżej zostaną omówione wybrane z nich.

Recenzowana rozprawa budziłaby mniej wątpliwości odnośnie do tego, czy stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i spełnia inne stawiane jej wymagania, gdyby obejmowała pogłębioną analizę przedmiotu przedawnienia, jakim jest roszczenie majątkowe z punktu widzenia teorii praw podmiotowych, ich ochrony oraz wpływu przedawnienia na tę ochronę. Istotna w tym zakresie jest analiza relacji między ogólną zasadą oparcia mechanizmów prawa prywatnego na koncepcji prawa podmiotowego[1] i instytucją przedawnienia oraz jej skutkami i sposobami ich uwzględniania przez organy stosujące prawo. Rozważania te powinny stanowić podstawę do spostrzeżeń dotyczących umiejscowienia przedawnienia w systemie prawa w ogóle, a w szczególności w systemie prawa prywatnego i zbadania z konstytucyjnego punktu widzenia relacji pomiędzy ochroną uprawnionych do dochodzenia roszczeń majątkowych (wierzycieli) i ochroną beneficjentów instytucji przedawnienia (dłużników), w tym w szczególności konsumentów, z uwzględnieniem stanu prawnego poprzedzającego wejście w życie ZmKC 2018 i obowiązującego obecnie.

Rozważania dotyczące powyżej wskazanych kwestii powinny odnosić się do cech roszczeń majątkowych jako przedmiotu przedawnienia, a w szczególności zaskarżalności, której bardziej pogłębiona analiza nie tylko z punktu widzenia prawa materialnego, lecz również prawa procesowego jest nie do przecenienia w dyskusji na temat zrzeczenia się zarzutu przedawnienia budzącego wątpliwości w odniesieniu do roszczeń przeciwko konsumentom. Analiza zrzeczenia się zarzutu przedawnienia w takim kontekście pozwoliłaby spojrzeć na tę czynność jako ukierunkowaną na przywrócenie roszczeniu jego istotnej cechy, którą jest zaskarżalność, co może mieć wpływ na ocenę odnośnie do zakresu autonomii umożliwiającej jej dokonywanie.

Drugim obszarem, w którym recenzowana rozprawa wymaga uzupełnienia są skutki przedawnienia. Fakt, że rozprawa nominalnie odnosi się do zarzutu przedawnienia i uwzględniania jego skutków z urzędu nie zwalnia Autorki z pogłębionej, poszerzonej, a nade wszystko uporządkowanej analizy skutków przedawnienia w ogóle. Rozważania te powinny być zamieszczone w odrębnym rozdziale, dotyczącym zagadnień wspólnych dla przedawnienia bez względu na to, w jaki sposób powstają i uwzględniane są jego skutki. Należą do nich w

[1] Por. M. Safjan, w: *System prawa prywatnego. Tom 1. Prawo cywilne – część ogólna,* red. tomu M. Safjan, red. naczelny Z. Radwański, Warszawa 2012, s. 340-344, nb 11.

szczególności zasady liczenia terminu przedawnienia, ustalenie początku biegu terminu przedawnienia, wpływ różnych zdarzeń na bieg terminu przedawnienia, wyznaczenie czasowego zakresu zastosowania przedawnienia (istnienie roszczenia majątkowego) oraz skutki samego upływu terminu przedawnienia. Wśród zagadnień, które mogłyby być poruszone w tym rozdziale, powinny znaleźć się również rozważania dotyczące zobowiązań naturalnych w ogóle, a w szczególności cech tych zobowiązań, które mogą stanowić punkt wyjścia przy rozstrzyganiu istotnej w kontekście tematu recenzowanej rozprawy kwestii naturalizacji zobowiązania obejmującego przedawnione roszczenie (momentu, w którym do niej dochodzi, jej ewentualnej przejściowości i definitywności).

Uzupełnienie recenzowanej rozprawy o rozważania dotyczące powyższych kwestii jest w mojej ocenie niezbędne do tego, aby móc w pełni uzasadnić tezę dotyczącą spójności systemowej zmiany sposobu uwzględniania skutków przedawnienia roszczeń przeciwko konsumentom (s. 18), która wydaje się być jednym z głównych celów badawczych recenzowanej rozprawy.

Zastrzeżenia budzi wewnętrzna integralność recenzowanej rozprawy rozumiana przede wszystkim jako istotność kwestii analizowanych i rozstrzyganych w jej wcześniejszych częściach dla dalszych rozważań. Zastrzeżenie to odnosi się do braku w dalszych częściach recenzowanej rozprawy nawiązań do rozważań prawnoporównawczych adekwatnych do wysiłku włożonego w przygotowanie części komparatystycznej. Analogiczne zastrzeżenia budzą również rozważania dotyczące materiałów legislacyjnych powstałych na potrzeby ZmKC 2018.

Należy podkreślić, że poza wyjątkowymi przypadkami, gdy głównym przedmiotem analizy jest postępowanie ustawodawcze, materiały powstające na potrzeby procesu legislacyjnego mogą być pewnym punktem odniesienia w procesie wykładni funkcjonalnej, celowościowej oraz przy ocenie efektywności interwencji legislacyjnych. Ich analiza nie może jednak zdominować analizy przepisów prawnych będących wynikiem procesu legislacyjnego. Ostatni rozdział recenzowanej rozprawy dowodzi zachwiania proporcji w tym zakresie.

Poza wyżej wskazanymi zastrzeżeniami natury ogólnej recenzowana praca nasuwa zastrzeżenia natury szczegółowej. Na s. 15. Autorka stwierdza, że myślą przewodnią instytucji dawności jest „dostrzeżenie zmian, jakie zachodzą w treści stosunku prawnego wskutek upływu czasu", tymczasem instytucje te nie dostrzegają, lecz umożliwiają uwzględnienie wpływu mijającego czasu na treść stosunków cywilnoprawnych. Instytucje dawności są pochodną dostrzeżenia przez ustawodawcę wpływu mijającego czasu na stosunki społeczne. Mylący jest jednak skrót myślowy zastosowany w powyżej powołanym zdaniu.

Na s. 15. Autorka stwierdza, że „w przypadku przedawnienia uwaga skupiona zostaje na dłużniku, któremu odmawia się ochrony państwa", podczas gdy wskutek przedawnienia odmawia się udzielenia ochrony państwa wierzycielowi dochodzącemu roszczenia. Z tego powodu powołane zdanie wymaga zmiany merytorycznej.

Na s. 48. znajduje się odwołanie do art. 135 k.z. regulującego nadużycie prawa podmiotowego oraz do art. 189 k.z. regulującego wykonywanie zobowiązań. Tym zagadnieniom poświęcone są powołane przepisy. Dotyczyły one pierwszy – odpowiedzialności *ex delicto*, a drugi *ex contractu*. Na taką ich kwalifikację wskazywało również ich umiejscowienie w strukturze k.z. W konsekwencji, nieprecyzyjne jest stwierdzenie, że art. 135 k.z. poświęcony był odpowiedzialności deliktowej, a art. 189 k.z. odpowiedzialności umownej. Należy podkreślić, że reżimu odpowiedzialności *ex contractu* nie można utożsamiać z odpowiedzialnością umowną rozumianą w szczególności jako odpowiedzialność za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązań umownych.

Na s. 52. znajduje się zdanie, w którym Autorka wydaje się posługiwać skrótem myślowym, wskazując na roszczenia względne i bezwzględne. Autorka nie uzasadnia i nie rozwija szerzej tego stwierdzenia. Tymczasem, jeśli opiera się ono na podziale roszczeń na wynikające z naruszenia praw podmiotowych względnych i bezwzględnych, to nie budzi ono wątpliwości. Jeśli miałoby ono oznaczać, że Autorka przyjmuje istnienie roszczeń bezwzględnych, to wymaga ono szerszego rozpisania i uzasadnienia. Roszczenie z definicji jest uprawnieniem umożliwiającym domaganie się konkretnego zachowania od określonego podmiotu. Przedmiotowe zdanie wymaga doprecyzowania.

Na s. 73. Autorka wskazuje na budzące wątpliwości pojęcie „roszczenia" kluczowe dla określenia przedmiotu instytucji przedawnienia. Tymczasem w opracowaniach A. Woltera, S. Grzybowskiego, Z. Radwańskiego oraz M. Pyziak-Szafnickiej zaproponowano powszechnie przyjmowane rozumienie tego pojęcia. Z przypisu 338. wydaje się wynikać, że przyczyną takiego stwierdzenia Autorki jest nieuprawnione pominięcie poglądów powołanych powyżej autorów.

Na s. 111. powołany art. 2254 k.c.f. odnosi się do umownych modyfikacji przedawnienia, a nie do „modyfikowania umowy przedawnienia". Zdanie wymaga przepracowania.

Na s. 131. Autorka recenzowanej rozprawy wydaje się stawiać zarzut M. Pyziak-Szafnickiej i M. Wilejczyk, że w rozważaniach ogłoszonych w 2018 roku dotyczących przesłanek potrącenia odwołują się w znacznej mierze do nieobowiązujących już przepisów prawnych. Należy jednak dodać, że powołane Autorki są świadome różnic terminologicznych sformułowań użytych w przepisach o przedawnieniu i o potrąceniu.

Pewne wątpliwości może budzić przyjęcie przez Autorkę bez szerszego uzasadnienia, że w przypadku tzw. roszczeń bezterminowych art. 120 § 1 zd. 2 k.c. stanowi podstawę do przyjęcia fikcji wykonania czynności niezbędnych do wywołania skutku w postaci wymagalności (s. 142). Pogląd ten wymaga szerszego uzasadnienia, ponieważ powołany przepis stanowi raczej podstawę do wniosku uniezależnienia początku biegu terminu przedawnienia roszczeń bezterminowych od ich wymagalności.

W kilku miejscach recenzowanej rozprawy Autorka dokonuje oceny poszczególnych rozwiązań legislacyjnych dotyczących przedawnienia jako pro-wierzycielskich albo pro-dłużniczych. Mam to miejsce w szczególności na s. 158-159. Wydaje się, że na takie oceny wpływ mogą mieć rozważania, o które powinna być uzupełniona recenzowana rozprawa i z tego powodu po jej uzupełnieniu tego rodzaju oceny wymagają ponownego przemyślenia i być może rewizji.

Na s. 174. zdanie rozpoczynające się od słów „Przykładem niebezpieczeństw…" powinno być poprzedzone wprowadzeniem pozwalającym na jednoznaczne przyjęcie, że odnosi się ono do przedawnienia i jego skutków uwzględnianych z urzędu.

Pewne zastrzeżenia budzi stwierdzenie zawarte na s. 175, zgodnie z którym mniej przekonującym jest argument przemawiający za niedopuszczalnością zrzekania się z góry zarzutu przedawnienia odnoszący się do możliwego wywierania presji przez wierzyciela. Należy bowiem wskazać, że gdyby nie regulacja zawarta w art. 117 § 2 k.c. nie można byłoby wykluczyć zrzekania się zarzutu przedawnienia pod warunkiem zawieszającym. W tym kontekście podawany przez Autorkę w wątpliwość argument wydaje się szczególnie doniosły.

Doprecyzowania wymaga ostatnie zdanie na s. 177. recenzowanej rozprawy. Nie wiadomo bowiem, czy koniec tego zdania odnosi się do zrzeczenia się zarzutu przedawnienia, czy do oświadczenia o cofnięciu oświadczenia o jego zrzeczeniu się.

Aspekty formalne i językowe rozprawy doktorskiej

Strona formalna i językowa recenzowanej rozprawy doktorskiej budzi pewne zastrzeżenia. Recenzowana rozprawa zawiera usterki redakcyjne, które jednak nie zmieniają ogólnej wysokiej oceny jej formalnej strony. Ze względu na to, że prawo jest zjawiskiem przede wszystkim językowym, w rozprawach doktorskich z zakresu nauk prawnych istotne znaczenie ma nie tylko treść, lecz również strona formalna. Z tego powodu wskazuję poniżej zauważone usterki redakcyjne i stylistyczne, które mogą okazać się przydatne dla Autorki w dalszej pracy nad recenzowaną rozprawą, a w przyszłości w przygotowywaniu jej do publikacji.

Na s. 2, w punkcie 2.1.1. zamiast słowa „Zasay", powinno być słowo „Zasady", s. 19., wiersz 13. od góry zamiast słowa „czasu", powinno być słowo „czas", na s. 22., wiersz 4. od góry zamiast „na zarzutu powoda", powinno być „na zarzut pozwanego", na s. 28., wiersz 4. od góry zamiast „zadawnienia i zasiedzenia", powinno być „zadawnienie i zasiedzenie"[2], na s. 29, wiersz 11. od dołu zamiast „przeszłe", powinno być „przyszłe", na s. 38., wiersz 12. od dołu zamiast słowa „dokonana", powinno być „dokonania", na s. 39., przypis 127. w zdaniu drugim zamiast słowa „zrzekanie", powinno być „zrzekania", na s. 40., wiersz 3. od dołu zamiast słowa „które", powinno być słowo „który", na s. 40., wiersz 5. od dołu zamiast słowa „zakresowości", powinno być „zakresowość", na s. 40., wiersz 8. od dołu zamiast wyrażenia „podmioty dokonujące kodyfikacji", powinno być „kodyfikatorów", na s. 43., wiersz 7. od dołu zamiast słowa „mający", powinno być „mające", na s. 43 przypis 149. obejmuje odwołanie do orzeczenia SN z 1936 roku, a akapit odnosi się do orzeczenia SN z 1948 roku – co wymaga doprecyzowania, na s. 49., wiersz 3. od góry zamiast „gdy", powinno być „gdyż", na s. 50, wiersz 7. od dołu brakuje spacji między słowem „dnia" i liczbą „18", na s. 52., wiersz 3. od góry zamiast słowa „powzięcia", powinno być „dokonania" albo „przedsięwzięcia", na s. 55., wiersz 13. od dołu jest zbędny zaimek „się", na s. 55., wiersz 2. od dołu zamiast słowa „podnoszony", powinno być słowo „podnoszona", na s. 59., wiersz 13. od góry zamiast „J. Cagar", powinien być „J. Cagara", na s. 62., wiersz 9. od dołu zamiast słowa „wygaśniecie", powinno być „wygaśnięcie", na s. 67., wiersz 2. od góry przed skrótowcem „art. 3 p.o.p.c." brakuje przyimka „w", na s. 67., wiersz 13. od góry po słowie „państwa" powinna być kropka, a nie przecinek, na s. 68., wiersz 5. od dołu zamiast słowa „samo", powinno być słowo „same", na s. 74., w akapicie 1. od góry wymaga dodania przed art. 117 § 2 k.c. czy chodzi o jego pierwotne brzmienie, na s. 74., wiersz 3. od dołu jest słowo „miedzy", a powinno być „między", na s. 74., wiersz 6. od dołu zamiast słowa „zawieszeniem", powinno być „zawieszenia", na s. 75., wiersz 11. od góry zamiast słowa „przedawnienie", powinno być „przedawnienia", na s. 77., przypis 359. zamiast słowa „ocenia", powinno być słowo „ocenie", na s. 90., wiersz 10. od góry zamiast słowa „niekonsekwentność", powinno być „niekonsekwencję", na s. 93., wiersz 1. od góry przed słowem „którym" powinien być przyimek „w", na s. 97., wiersz 8. po słowie publicznego brakuje kropki kończącej zdanie, na s. 98., wiersz 1. od góry zamiast słowa „poddano", powinno być „podano", na s. 102., wiersz 6. od dołu zamiast słowa „reformacji", powinno być „reformy", na s. 104., wiersz 4. od góry zamiast „kreujący", powinno być

[2] Należy też wskazać, że użyte w recenzowanej rozprawie stosowane przez prof. E. Tilla nazewnictwo „zadawnienie i zasiedzenie" zostało zarzucone przez innych autorów, którzy stosowali współcześnie używane nazwy „przedawnienie i zasiedzenie". Por. W. Dbałowski, J. Przeworski, *Kodeks cywilny zawierający obowiązującą w okręgach Sądów Apelacyjnych w Krakowie i Lwowie oraz Sądu Okręgowego w Cieszynie ustawę cywilną, ustawy i rozporządzenia dodatkowe, z uwzględnieniem ustawodawstwa polskiego oraz orzecznictwa Sądu Najwyższego,* Warszawa 1927, s. 1434.

„kreujących", na s. 105., wiersze 4-5. od góry wyjaśnienia wymaga na czym polega zrzeczenie terminowe, jaki termin (zawieszający czy rozwiązujący) może być w nim zastrzeżony i co to znaczy, że zrzeczenie bezterminowe jest skuteczne przez 30 lat (obecna redakcja zdania nie pozwala odbiorcy uzyskać odpowiedzi na te pytania), na s. 107., wiersz 8. od góry zamiast słowa „zasobnie", powinno być „obficie", na s. 110, wiersz 7. od dołu po znaczniku przypisu 564. powinna być kropka kończąca zdanie, na s. 112, wiersz 7. od góry – rozważenia wymaga zastąpienie słowa „wynikiem", słowem „przyczyną", na s. 112., wiersz 3. od dołu zamiast słowa „przedawnienia", powinno być „przedawnienie", na s. 119, wiersz 4., zamiast słowa „rozszerzeniu", powinno być „rozszerzenie", na s. 130., wiersz 7. od dołu zamiast „w środowisku prawniczym", powinno być „w doktrynie", na s. 130-131 zamiast słowa „kompensacja", powinna być „kompensata" w odpowiedniej liczbie i przypadku, na s. 146., wiersz 3. od góry zamiast „spotkać można się", powinno być „można się spotkać", na s. 146., wiersz 9. od góry zamiast „upływ terminu przedawnienia minął", powinno być „termin przedawnienia minął", na s. 146., wiersz 3. od dołu zamiast „wstanie", powinno być „w stanie", na s. 146. ostatni akapit podrozdziału nie koresponduje z wcześniejszymi rozważaniami, 2.1. na s. 150., przypis 752., zamiast „Wonkowska", powinno być „Wronkowska", na s. 157., wiersz 1. od dołu zamiast słowa „niewystarczalne", powinno być „niewystarczające", na s. 162., wiersz 2. od góry zamiast słowa „zasądzone", powinno być „uwzględnione" (zasądza się kwotę, roszczenie się uwzględnia albo oddala), na s. 164., wiersz 9. od góry zamiast słowa „prekluzją", powinno być „prekluzję", na s. 179., wiersz 1. od góry zamiast „Zrzeczenia się", powinno być „Zrzeczenie się", na s. 179., wiersz 14. od góry jest wyrażenie „zaliczenie zachowania podmiotu do zrzeczenia się nie zawsze...", które jest niezrozumiałe i wymaga przeredagowania, na s. 184., wiersz 3. od dołu zamiast „bytowania", powinno być „istnienia", użyta na s. 184. nazwa „klapy bezpieczeństwa" wydaje się nazbyt kolokwialne, na s. 185., wiersz 5. od dołu zamiast „interesu dominującego w konkretnej instytucji prawnej", powinno być „interesu chronionego za pomocą konkretnej instytucji prawnej", na s. 187., wiersz 9. od góry zamiast „Przychylić jednak należy się", powinno być „Przychylić się jednak należy", na s. 188., wiersz 11. od góry przed wyrażeniem „w celu", powinno być „że", na s. 190., wiersz 5. zamiast „na bytowanie różnorodnych sposobów pojmowania terminów", powinno być „różnorodne sposoby pojmowania terminów", na s. 190., w wierszu 4. i 5. od dołu zdanie powinno mieć charakter modalny, a jego druga część powinna brzmieć „sąd może nie uwzględnić podniesionego zarzutu przedawnienia", na s. 190., wiersz 5. od dołu zamiast słowa „naistotniejszych", powinno być „najistotniejszych", na s. 194., wiersz 2. od dołu zamiast „Rolę bufora", które nie wydaje się stosowne w odniesieniu do poglądu przedstawiciela doktryny; zamiast tej nazwy warto rozważyć użycie nazwy „pośredniego" lub „kompromisowego" poglądu, na s. 198., wiersz 12. od góry zamiast słowa „pewność", powinno być „pewności", na s. 200, wiersz 13. od góry zamiast przyimka „za", powinien być „ze", na s. 209, wiersz 2. od dołu zamiast słów „niepewność i brak", powinny być „niepewności i braku", na s. 210, wiersz

9. od góry zamiast wyrażenia „zarzutu z zasadami", powinno być „zarzutu w świetle zasad", na s. 216., wiersz 2. od góry zamiast „analizy", powinno być „analizie", na s. 216., wiersz 12.od dołu zamiast słowa „uwzględniał", powinno być „uwzględnia", na s. 220., wiersz 6. od góry przed słowem „przypadków", powinno być słowo „liczby", na s. 220., wiersz 8. od dołu zamiast słowa „różnorodny", powinno być słowo „różnorodnych", na s. 225, wiersz 8. od góry zamiast „fakt bytujący", powinien być „fakt zaistniały", na s. 225., wiersz 6. od dołu zamiast „Retroakcja zaś, choć będąca zasadą rygorystyczną", powinno być „Zakaz retroakcji, choć będący zasadą rygorystyczną", na s. 231, wiersz 15. od dołu zamiast „ograniczył wolę", powinno być „ograniczył autonomię", na s. 232, wiersz 9. od góry znajduje się niejasne stwierdzenie, że „w poglądzie przedstawionym przez M. Wawrykiewicza doszło do ograniczenia praw konsumenta", tymczasem samo zaprezentowanie poglądu z powoduje takich konsekwencji, na s. 232. w ostatnim zdaniu na dole strony brakuje przypisu z poglądami doktryny do których odwołuje się Autorka, na s. 239., wiersz 2. od góry zamiast „tę okoliczność", powinno być „tej okoliczności", na s. 250-251, w przypisach 1278 i 1279, w których powoływany jest komentarz, jako autorzy komentarza do art. 117^1 wskazani są M. Habdas i M. Fras, którzy są jedynie redaktorami cytowanego komentarza autorstwa P. Zakrzewskiego, na s. 256, wiersz 3. od góry zamiast „wiedzy prawnej", powinno być „wiedzy prawniczej".

Poza wskazanymi zastrzeżeniami redakcyjnymi praca jest napisana w sposób komunikatywny. Językowa warstwa recenzowanej rozprawy pozwala stwierdzić, że jej Autorka zasadniczo poprawnie stosuje terminologię prawniczą. W niewielu miejscach zdarzają się potknięcia typu „okoliczność przedawnionego roszczenia", które powinno być zastąpione przez „skutki przedawnienia" (s. 16., wiersz 15. od góry), czemu powinny towarzyszyć odpowiednie zmiany redakcyjne zdania, czy też „poprzez realizację jednego przepisu prawnego, czy jednej normy prawnej", gdzie słowo „realizacja" powinno być zastąpione przez słowo „stosowanie" (s. 18., wiersz 4. od dołu).

Przy oznaczaniu wierszy uwzględniałem wiersze tytułów i nie uwzględniałem przypisów.

Przypisy stanowiące istotny element formalny prac naukowych zostały przygotowane starannie i konsekwentnie. Autorka – poza powyżej wskazanymi nielicznymi zastrzeżeniami – prawidłowo powołuje w przypisach publikacje oraz orzecznictwo, a odwołując się do stron internetowych zamieszcza nie tylko adres, lecz również datę dostępu. Praktyka taka zasługuje na uznanie. Autorka z godnym pochwały umiarem operuje przypisami w celu zamieszczenia w nich uwag pobocznych, co z jednej strony nie przeszkadza w lekturze głównego tekstu, a z drugiej strony pozwala bardziej dociekliwym odbiorcom recenzowanej rozprawy na zapoznanie się z nieco poszerzonymi spostrzeżeniami.

Istotnym formalnym mankamentem recenzowanej rozprawy jest zdarzająca się trudność w ustaleniu poglądu Autorki w kwestiach istotnych z punktu tematu rozważań. Tytułem przykładu należy wskazać na s. 139-143, gdzie nie do końca wiadomo jakie jest stanowisko Autorki odnośnie do tego, jaki wpływ na powstanie skutków przedawnienia ma odroczenie terminu wymagalności roszczenia majątkowego, co jest przedmiotem rozbieżności w doktrynie. Należy przy tym wskazać, że Autorka odwołuje się do poglądu referowanego przez M. Giaro, zgodnie z którym „nienastanie pierwotnej wymagalności" jest warunkiem skuteczności jej odroczenia. Ten referowany pogląd jest przedmiotem krytyki M. Giaro. Przypis 717. jest tak skonstruowany, że może prowadzić do nieprawidłowego wniosku, że M. Giaro podziela ten pogląd, chociaż w istocie jest on przedmiotem jego krytyki[3].

Na s. 241-246 Autorka prezentuje wątki dyskusji dotyczącej pojęcia „konsumenta", co ma wpływ na zakres znaczeniowy pojęcia „roszczenia przeciwko konsumentowi". Nie wiadomo jednak do końca jakie jest stanowisko Autorki recenzowanej rozprawy w tej – jednej z kluczowych – kwestii. Niekiedy też Autorka wyraża oceny bez ich szerszego uzasadnienia ani odwołania się do literatury dotyczącej określonego zagadnienia: s. 21., wiersz 13. od dołu (pogląd o „niskiej technice legislacyjnej" francuskiego prawa cywilnego.

W przypisie 669. Autorka przywołuje dla poparcia prezentowanego poglądu dotyczącego wpływu przedawnienia na możliwość potrącania wierzytelności jedno orzeczenie Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie. Nie deprecjonując znaczenia orzecznictwa sądów administracyjnych w rozstrzyganych przez nie sprawach, wydaje się że dokonywana przez nie wykładnia przepisów prawa prywatnego nie powinna być wyłącznym punktem odniesienia w rozważaniach o charakterze naukowym z zakresu prawa cywilnego.

Recenzowana rozprawa nie zawiera podsumowań cząstkowych rozważań zawartych w poszczególnych rozdziałach, w których Autorka mogłaby zamieszczać swoje własne poglądy w najistotniejszych kwestiach zwłaszcza stanowiących kwestie wstępne, punkty wyjścia dla dalszych rozważań. Wprowadzenie tych elementów do recenzowanej pracy mogłoby pomóc zachować swoistą dyscyplinę intelektualną i weryfikować to, co powinno być w poszczególnych częściach pracy omówione, rozstrzygnięte i uzasadnione.

Bibliografia

Bibliografia nie nasuwa istotnych zastrzeżeń merytorycznych ani formalnych. Autorka uwzględniła praktycznie całą relewantną literaturę polską dotyczącą poruszanych zagadnień ogłoszoną do 2022 roku, w którym ukończono recenzowaną rozprawę. Na szczególne

[3] Por. M. Giaro, *Wpływ odroczenia terminu spełnienia świadczenia na przedawnienie w świetle uchwały SN z 11.9.2020 r., III CZP 88/19*, MoP 2021, nr 11.

odnotowanie i docenienie zasługują odwołania do poglądów prezentowanych w literaturze poprzedzającej polską kodyfikację przedawnienia roszczeń. Bibliografia obejmuje pozycje literatury obcej w zakresie uzasadnionym zagadnieniami poruszanymi w rozprawie.

Wśród pozycji bibliograficznych brakuje odwołań do monografii L. Stępniaka, *Potrącenie w systemie polskiego prawa cywilnego,* Wrocław Warszawa Kraków Gdańsk 1975 zwłaszcza w rozważaniach dotyczących zaskarżalności roszczeń i wpływu przedawnienia na możliwość potrącania wierzytelności. Zauważalny jest też brak odwołania do publikacji M. Giaro, *Wpływ odroczenia terminu spełnienia świadczenia na przedawnienie w świetle uchwały SN z 11.9.2020 r., III CZP 88/19,* MoP 2021, nr 11. W rozważaniach poświęconych odnowieniu brakuje odwołań do monografii J. Szewczyka, *Nowacja,* Warszawa 2018.

W wykazie orzecznictwa nie jest powołana uchwała SN z dnia 11 września 2020 roku, III CZP 88/19, co wymaga uzupełnienia.

Wskazana w bibliografii literatura i orzecznictwo są umiejętnie i trafnie wykorzystane w przypisach. Recenzowana rozprawa zawiera ponad 1.300 przypisów zawierających odwołania do reprezentatywnej, bogatej i różnorodnej literatury przedmiotu oraz orzecznictwa, co czyni ją należycie udokumentowaną.

Konkluzje

W świetle powyższej analizy i oceny recenzowanej rozprawy doktorskiej Pani mgr Magdaleny Marii Sajkowskiej przeprowadzonej z punktu widzenia przewidzianych prawem kryteriów, których spełnienie warunkuje możliwość uzyskania stopnia naukowego doktora, należy stwierdzić, że **w obecnym kształcie nie spełnia ona w pełni** wymagań stawianych w art. 13 ust. 1 u.s.n.

Recenzowana praca dowodzi – z uwzględnieniem powyższych zastrzeżeń – znajomości zarówno literatury i orzecznictwa w przedmiocie określonym tytułem pracy.

Ze względu na nakład pracy włożony w przygotowanie recenzowanej rozprawy oraz wskazane powyżej jej zalety **zgodnie z § 6 ust. 6** rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora, Dz. U. z 2018 roku, poz. 261, **uzasadnione jest sformułowanie wniosków** dotyczących jej **poprawy lub uzupełnienia** poprzez:

1. przeprowadzenie pogłębionej analizy przedmiotu przedawnienia, jakim jest roszczenie majątkowe z punktu widzenia teorii praw podmiotowych, ich ochrony oraz wpływu przedawnienia na tę ochronę. Istotna w tym zakresie wydaje się analiza relacji między

ogólną zasadą oparcia mechanizmów prawa prywatnego na koncepcji prawa podmiotowego i instytucją przedawnienia oraz jej skutkami i sposobami ich uwzględniania przez organy stosujące prawo. Rozważania te powinny stanowić podstawę do umiejscowienia przedawnienia w systemie prawa w ogóle, a w szczególności w systemie prawa prywatnego i zbadania z konstytucyjnego punktu widzenia relacji pomiędzy ochroną uprawnionych do dochodzenia roszczeń majątkowych (wierzycieli) i ochroną beneficjentów instytucji przedawnienia (dłużników), w tym w szczególności konsumentów, z uwzględnieniem stanu prawnego poprzedzającego wejście w życie ZmKC 2018 i obowiązującego obecnie;

2. przeprowadzenie analizy skutków przedawnienia. W tym zakresie rozważania powinny być zamieszczone w odrębnym rozdziale, dotyczącym zagadnień wspólnych dla przedawnienia bez względu na to, w jaki sposób powstają i uwzględniane są jego skutki. Należą do nich w szczególności zasady liczenia terminu przedawnienia, ustalenie początku biegu terminu przedawnienia, wpływ różnych zdarzeń na bieg terminu przedawnienia, wyznaczenie czasowego zakresu zastosowania przedawnienia (istnienie roszczenia majątkowego) oraz skutki samego upływu terminu przedawnienia. Wśród zagadnień, które mogłyby być poruszone w tym rozdziale, powinny znaleźć się również rozważania dotyczące zobowiązań naturalnych w ogóle, a w szczególności cech tych zobowiązań, które mogą stanowić punkt wyjścia przy rozstrzyganiu istotnej w kontekście tematu recenzowanej rozprawy kwestii naturalizacji zobowiązania obejmującego przedawnione roszczenie (momentu, w którym do niej dochodzi, jej ewentualnej przejściowości i definitywności);
3. zapewnienie wewnętrznej integralności recenzowanej rozprawy rozumianej przede wszystkim jako istotność kwestii analizowanych i rozstrzyganych we wcześniejszych częściach rozprawy dla dalszych rozważań, zawartych w jej późniejszych częściach; powinno się to przejawiać w nawiązywaniu przez Autorkę w dalszych częściach pracy do ustaleń i obserwacji poczynionych wcześniej;
4. rozważenie uwzględnienia uwag merytorycznych i formalnych o charakterze szczegółowym zawartych w niniejszej recenzji.

Uzupełnienie i poprawa recenzowanej rozprawy doktorskiej powinny być ukierunkowane przede wszystkim na to, aby kwestie objęte sformułowanymi w niej tezami stały się bez wątpienia przedmiotem oryginalnego rozwiązania problemu naukowego, będącego wynikiem wyraźnie widocznych poglądów naukowych Autorki. Zajmowane stanowiska powinny być uzasadnione przez Autorkę krytyczną analizą dotychczasowych argumentów wskazującą dlaczego Autorka uznaje je za godne aprobaty lub odwołaniem do argumentów własnych i oryginalnych należycie rozpisanych i uzasadnionych.

Drugim celem wysiłków Autorki recenzowanej rozprawy ukierunkowanych na jej poprawę i uzupełnienie powinno być umiejętne przedstawienie analizowanych zagadnień w szerszym kontekście systemowym uwzględniającym teorię praw podmiotowych i ich ochrony nie tylko z perspektywy prawa prywatnego, lecz również prawa konstytucyjnego oddziałującego na stosunki cywilnoprawne i wykładnię dotyczącej ich regulacji. Wysiłki w tym zakresie powinny być ukierunkowane na wykazanie pogłębionej ogólnej wiedzy teoretycznej Autorki w zakresie nauk prawnych, a także opanowania umiejętności samodzielnego prowadzenia dalszej pracy naukowej.

Ze względu na konieczność uzupełnienia i poprawienia recenzowanej rozprawy doktorskiej wnoszę o przekazanie powyższych uwag i wniosków Autorce i Promotorowi.

dr hab. Bogusław Lackoroński